



Johannes Riis' tale ved Gyldendals efterårsreception

Taler

Johannes Riis
Litterær Direktør for
Gyldendal

I en af Gustav Wieds tidlige noveller kan vi læse om et skib, der sejler rundt nede i Middelhavet. Vejret er stegende hedt; skibet er som et „flydende Krematorium”, hedder det, og stemningen om bord er sløv og søvndrukken. Mandskabet udfører det daglige rutinearbejde; det savner kvindelig omsorg og keder sig gudsjammerligt, og det er tydeligt, at både aggressioner og frustrationer lurer lige under overfladen. Så sker der noget. Et par dage før er en stær på træk landet på skibet, og nu er den kommet så meget til hægterne, at den begynder at fløjte. Det giver besætningsmedlemmerne noget andet at tænke på; i løbet af ingen tid bliver de nærmest besat af fuglen, og de sætter himmel og hav i bevægelse for at fange den, ja, nogle af dem sætter nærmest livet på spil i deres euforiske forsøg på at få fat på det stakkels kræ, der bliver mere og mere udmattet, mere og mere konfus under jagten.

Og Wied fortæller veloplagt og i mange detaljer, hvordan det går huhej, vilde dyr på dæk og i mast og i rå, med fare for både liv og lemmer hos de jagende, indtil pludselig tømmermanden, skibstømreren, råber til sine kammerater i deres halsbrækkende øvelser for at få fat i fuglen: „Jamen, hva' Satan *skal* vi med Stæren,” og i novellens sidste linjer rekapitulerer Wied for en sikkerheds skyld: „Ja, hva' Satan i hedeste Helvede skulde de i Grunden med Stæren!”

Om tømmermandens kolleger kommer til besindelse, om jagten på stæren bliver indstillet efter hans intervention, eller om han får et tilfredsstillende svar på sit spørgsmål, det melder historien ikke noget om, men det er netop det fine ved den, bl.a. netop derfor kan den forstås og bruges på mange måder. Lad os vælge een.

Hvis vi nu fx erstatter 'Stæren' med 'Litteraturen' i tømmermandens spørgsmål, lyder det: „Hvad Satan skal vi med Litteraturen?” Det er et radikalt spørgsmål, og det kan der være god grund til at stille netop nu, i den tid og i den tidsånd, vi lever i. Ikke fordi jeg skal nyde noget af at forsøge at give et endeligt, endsige entydigt svar på spørgsmålet. For det forholder sig jo sådan, hvad enten man kan lide det eller ej, at tømmermanden har ret: Litteraturen, eller lad os bare tage munden fuld og sige: kunsten, kan lige så lidt som stæren gøre krav på at være nogen nytte til i traditionel, endsige rentabel forstand. Det er faktisk en af dens fornemste opgaver *ikke* at være det.

Og i et så kontant resultatorienteret samfund som vores, hvor det i de seneste årtier i stigende grad er blevet overladt til djøf'erne at afgøre, hvad der er succes, og hvad der er fiasko i kunstens verden, dér er det sket på en tilsvarende kontant og overkommelig måde. Det er nemlig blevet gjort ved at aflæse tælleapparater, fokusere på antal udlån på bibliotekerne, antal solgte billetter på teatre og museer og antal lyttere og seere osv. osv. Djøf'erne har på alle tænkelige og utænkelige måder kvantificeret, hvor der kunne og burde have været talt om kvalitet, og de er kommet markedskræfterne urimelig meget i møde. Dermed er debatten løbet af sporet og har kun alt for sjældent handlet om det egentlige, men derimod om udenværkerne.

Tag nu fx den litteraturdebat, der har kørt i det seneste halve års tid. Den har især handlet om biblioteksafgiften, om, hvorvidt en bagatelgrænse på 5.000 kroner er rimelig; den har handlet om, hvorvidt faglitteraturen er lige så berettiget til bibliotekspenge som skønlitteraturen eller omvendt, eller om, hvor mange momskroner forfattere, illustratører og oversættere år for år bidrager med til statskassen; den har handlet om, hvorvidt brede, realistiske romaner er bedre end minimalistiske, om forskud og royaltyskalaer og agenter – eller om, hvorvidt nogen overhovedet ville lægge mærke til det, hvis man indførte et femårsstop i dansk litteratur.

Det er tidsånden i en nøddeskal. Men det er jo ikke de problemstillinger, det reelt drejer sig om. Det giver ingen mening at argumentere for kunstens

eksistensberettigelse ved at henvise til antal solgte eksemplarer, omsætning og momskroner; det er en falliterklæring at begynde at måle kunsten på, om den kan betale sig eller ej i kroner og øre. Hvad debatten kun alt for sjældent drejer sig om, er stæren selv, altså i dette tilfælde litteraturen og den betydning, den har for det samfund, vi lever i.

Debatten har ikke handlet om, hvorfor vi skal have en dansk litteratur, og hvorfor det er lige så vigtigt nu som til alle andre tider, at vi drager omsorg for, at den fortsat skal kunne trives og udvikles så mangfoldigt som overhovedet muligt – og stilles til rådighed for befolkningen. Det er ikke spor mærkeligt, at det har forholdt sig sådan. Emner af den art er det blevet sværere og sværere at tale om i det offentlige rum. Det er, som om det kniber med et sprog for det grundlæggende, for de nødvendige, mere overordnede overvejelser – og hvis vi endelig har det, er vi bange for at bruge det, fordi det alligevel ikke slår til; det er så forbandet vanskeligt og akavet, man risikerer bare at banalisere og vulgarisere og tale tingene ihjel, og vi har jo alle sammen lært, at det, hvorom der ikke kan tales, ja, derom bør der ties.

Den slags bliver der tilsyneladende mere og mere af; det er jo i det hele taget, som om der bliver mindre og mindre plads til det komplicerede og indviklede, det sofistikerede og ikke umiddelbart målelige, for ikke at sige det elitære, alt det, der ikke uden videre kan affærdiges med en vits, en anekdote eller en rask beslutning.

Det kunne måske være interessant at spørge, hvorfor det er blevet sådan? Kunne det måske være, fordi det siden tresserne mere og mere udbredte magelighedens mantra „det ene kan vel være lige så godt som det andet” har banet vejen for dem i den offentlige sektor, nemlig djøf'erne og teknokraterne, der helst nøjes med at tælle og veje, måle og kvantificere og lader, som om de ikke kender andre kriterier for succes eller fiasko end det? Og kunne det være, fordi de nu har fået så stor magt, at ingen mere tør stå ved deres sagkundskab og den dermed følgende autoritet og tage ansvaret for at bruge den? Kunne det måske være, fordi vi har en offentlig sektor, en stat, et samfund, der har mistet troen på sig selv og ikke vil være sine værdier bekendt, men stiller sig tilfreds med succeskriterier, der ikke er til at skelne fra markedets?

Jeg vil gerne forsøge at være konkret.

Vi har et biblioteksvæsen, der har så godt som kapituleret over for populismen, dvs. de umiddelbare låner-ønsker og fx ikke mere tør påtage sig at sige, at den seriøse litteratur er en afgørende forudsætning for dets eksistensberettigelse; vi har et skolesystem, hvis lærere ikke vil vedstå, at de har et forspring i forhold til deres elever, og derfor kan få sig selv til at tale om deres elevers „ansvar for egen læring”; og vi har et DR, der stadigvæk påberåber sig public service-forpligtelser og derudfra opkræver licenskroner, som institutionen nødig ser anvendt på public service-formål.

Lad os opholde os lidt ved DR, og lad os nu bare i første omgang glemme, at definitionen på, hvad DR kan få ind under betegnelsen public service-funktioner, efterhånden er blevet udvidet ad absurdum. Det er nok så interessant at se på, hvad samme DR ikke mener er omfattet af dets public service-forpligtelser.

Vi tager et par eksempler: Der skulle både et afslag og megen modstand til, før DR endelig besluttede at udsende Christian Braad Thomsens fremragende film om forfatteren Svend Åge Madsen – oven i købet på sit stedse mindre intellektuelle figenblad, DR 2– og selv samme DR afviser fortsat at vise Jytte Rex' lige så fremragende film om grafikereren Palle Nielsen, ikke med den begrundelse, at filmen ikke er værd at vise, men med, at Palle Nielsen ikke er tilstrækkelig kendt til at kunne bære en udsendelse. En afgørelse, der forekommer lige så barok som forkert.

Og det skulle gå mærkeligt til, hvis dette bliver en enlig svale. Det kunne tværtimod tyde på, at DR i den grad har taget regeringens despekt for smagsdommere og sagkundskab til sig: Den har fx netop udnævnt en ny kulturchef. Han er af norsk oprindelse, og det kunne såmænd være bemærkelsesværdigt nok i sig selv; men her stopper det ikke. Blandt sine fortrin

fremhæver DR's nye kulturchef, at han ikke har – og jeg citerer fra Politikens interview – „en kæft forstand på dansk kultur”, og det mener han er en fordel, fordi det stiller ham meget friere i udøvelsen af det job, han er sat til at bestride.

Guderne skal vide, at vi har været udsat for meget af den slags i de seneste år, men mon dog ikke denne udnævnelse markerer et foreløbigt højdepunkt i den danske tilbødelse af forudsætningsløsheden og uvidenheden, det, man kunne kalde Klods-Hans-syndromet? Danmark har jo som bekendt et kompliceret forhold til sine helte; men en af de få figurer, vi alle dage har kunnet være enige om at hylde og stå sammen om, er Klods-Hans, Klods-Hans, hvis fornemste egenskab var, at han var ligeglad med, at han hverken vidste eller kunne noget. Det kom som bekendt ikke til at stå hans lykke i vejen.

Der er altså en lang forhistorie til det hele; og nu står vi så i en situation, hvor man med føje kan begynde at spørge sig selv og evt. andre om, hvad der egentlig befinder sig om bord på det fartøj, vi som danskere sejler rundt i? Hvad har vi egentlig af fælles kulturgods om bord, fællesgods, der rækker ud over det, der kan måles og vejes? Jamen, det har vi da en kulturpolitik og både en kulturminister og kulturpolitikere til at tage sig af? Javist, men skal det give mening at have en kulturpolitik, skal der udstikkes mål, der tager hensyn til andet og mere end finansloven. Der er ingen vej udenom. Det handler om at skabe rum – herunder naturligvis også om at skaffe konkret og kontant økonomisk støtte – til det, der helt åbenlyst og genkendeligt udgør vores arv og tradition, men også til nye kunstneriske udtryk fra nye miljøer. Og hvad enten vi kan lide det eller ej: Disse udtryk vil efterhånden manifestere sig tydeligere og tydeligere i vores kulturliv, gøre sig mere og mere gældende, ligesom de har gjort det i fx England og Frankrig og Holland.

Kunsten, heriblandt ikke mindst litteraturen, vil også hertilands fortsat være såvel et af de sikreste midler til at bringe os ud af daglig fatning som en af de vigtigste seismografer for, hvad der foregår i den tid, vi lever i. Det siger al historisk erfaring os, det ved vi ud fra den tid, der nu er på så stor afstand, at vi kan danne os et overblik over den. Ligesom malere som Lundbye og Ring har lært os at se vores land, og ligesom vi går til Andersen, Bang og Pontoppidan for at få at vide, hvordan de mentale landskaber tog sig ud for hundrede eller

halvandet hundrede år siden, og hos dem søge en forklaring på, hvorfor det nu er, som det er, ja, så vil det blive vor tids malere og forfattere og andre kunstnere, der fortæller vores eftertid, hvordan vi opfatter verden omkring os.

Vi har fået vores fortid overleveret til os af forfædre, som havde sans for, at det var vigtigt, at der blev passet på fortidens spor; men man kan i disse tider få sin meget velbegrundede tvivl om, at de, der nu har magten og æren, vil vide at skønne på de skatte, der er blevet os efterladt – vi kan med føje frygte, at man om halvtreds eller hundrede eller to hundrede år vil kunne sige, at der var en periode omkring begyndelsen af det enogtyvende århundrede, da man lod ikke bare de 'gulnede papirer', men også den nye kunst og dens udtryk i stikken og dermed var med til at skabe en lakune i landets historie. Og det var man, fordi man satte loyaliteten over for finansloven højere end loyaliteten over for kulturarven; der skulle spares en vis procentdel, og hvad skal vi egentlig med 'gulnede papirer' og malerier, der trænger til restaurering, og gamle, ormædte bøger; det koster jo penge alt sammen, og hvad skal det nytte, og kan det i det hele taget betale sig, og, ja, „Hvad Satan skal vi med Støren?

Det er fint og udmærket, at dansk presse og danske forlag fortsat holder niveauet og påtager sig forpligtelser og langt fra rentable initiativer; det er herligt at kunne konstatere, at der fortsat sælges bøger i stor stil, både i og uden for bogklubberne; det er en lykke, at vi har private fonde, der fortsat er villige til at sikre udgivelsen af værker, der ikke ville kunne lade sig realisere uden dem og da slet ikke i den standard, det nu sker; men det må jo nødvendigvis ske inden for de rammer, virksomhederne kan præstere, og det er min påstand, at den private sektors kulturelle engagement kun giver mening i en øget forståelse og udveksling med det offentlige. Det er det offentlige, der uddanner vore unge, det er i uddannelsessystemet, i radio og tv, i oplysningsforbundene, på bibliotekerne osv., behovene og interessen skabes for oplysning og for kvalitet og alt, hvad deraf følger. Og i et demokrati sættes målene og rammerne for det offentliges engagement nu engang af de folkevalgte, politikerne, som burde have mod og mandshjerte til at sige til landets befolkning, at der findes værdier, der, selv om deres nytteværdi ikke er til at måle, er mindst lige så vigtige som hjemmehjælp og nye hofter. Fx det at eje et kulturelt fællesgods at forstå os selv ud fra.

Det burde vore politikere, og især da vore kulturpolitikere, lægge sig på sinde. Her taler vi ikke om politiske og ideologiske fortegn; men definitionen på, hvad der er og bør være fælles i vores samfund – og det gælder ikke mindst det kulturelle fællesgods – er alt for vigtig til, at den kan overlades til yderfløjene, hvad enten de udspringer af det politiske system eller af snævre, selvbestaltede interessegrupper. Der er nok at tage fat på, hvis denne nye samfundsforståelse skal etableres, og det vil kun give mening, hvis det sker i et samspil mellem offentlige og private instanser. Det er langt fra sikkert, at det, som verden står, overhovedet kan lade sig gøre; men eet er i hvert fald givet: Bliver det ikke forsøgt, kommer der ikke til at ske noget som helst konstruktivt.

Som allerede nævnt røber Gustav Wied i sin novelle ikke, om stæren bliver fanget eller ej; men både han og vi ved, at hvis den bliver det, er der een ting, der er helt sikker, og det er, at i så fald holder den op med at synge. Hvis mandskabet vil beholde stæren om bord på skibet og have den til at synge, ja, så skal den både bevare sin frihed og have noget til føden. Det er paradokset, det paradoks, kulturpolitikken har at forholde sig til.

Kilde

Riis, J. (2009). Hvad skal vi med stæren? Tyve taler. Gyldendal.

Kildetype

Dokumentation i bogværk

Tags

Beretningstale

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/johannes-riis-tale-ved-gyldendals-efterarsreception-2002>